

Üniversite Öğrencilerinde Riskli Davranışların Ortaya Çıkmasında Yordayıcı Bir Etken Olarak Uyumsuz Şemaların Telafileri

Serdar KÖRÜK¹

ÖZ

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinde riskli davranışlar sergilenmesinde sahip olunan uyumsuz şema telafilerinin etkilerinin incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'ndeki bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinin çeşitli bölümlerinde öğrenimine devam eden 38'i erkek ve 150'si kadın olmak üzere toplam 188 öğrenci oluşturmaktadır. Riskli davranışların ölçülmesinde Riskli Davranışlar Ölçeği-Üniversite Formu, şema telafilerinin ölçülmesinde Young Telifi Ölçeği kullanılmıştır. Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi bulgularına göre erkeklerde, eleştiriye tahammülsüzlük ve asilik şema telafilerinin toplam risk varyansının %33'ünü; kadınlarda, eleştiriye tahammülsüzlük, asilik ve kontrol şema telafilerinin toplam risk varyansının %29'unu; genel çalışma grubunda ise asilik, eleştiriye tahammülsüzlük, kontrol ve kendine yönelimlilik telifi şemalarının toplam risk varyansının %33'ünü açıkladığı belirlenmiştir. Riskli davranışları yordayan şema telafileri cinsiyete ve şema alan yazınına göre tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: riskli davranışlar, şema telafileri, üniversite öğrencileri

Körük, S. (2017). Üniversite öğrencilerinde riskli davranışların ortaya çıkmasında yordayıcı bir etken olarak uyumsuz şemaların telafileri. *Nesne*, 5(9), 55-69.

¹Araştırma Görevlisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, serdarkoruk(at)windowslive.com

Compensations of Early Maladaptive Schemas as a Predictive Factor in the Occurrence of Risky Behaviors Among University Students

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the effect of compensations of maladaptive schemas in the occurrence of risky behaviors among university students. The sample consisted of 188 university students, 38 of which are male and 150 of which are female, who continue their education in various departments of education faculty of one public university in middle region of Turkey. Risky Behaviors Scale- University Form was used to measure risky behaviors and Young Compensation Inventory was used to measure schema compensations. Linear regression analysis results showed that intolerance to criticism and rebellion schema compensations explained %33 of total risk variance among male students; intolerance to criticism, rebellion and control schema compensations explained %29 of total risk variance among female students; rebellion, intolerance to criticism, control and egocentrism schema compensations explained %33 of total risk variance among whole sample. The schema compensations predicting risky behaviors were discussed to gender and schema literature.

Keywords: risky behaviors, schema compensations, university students

Riskli davranışlar kültürel değerler ve toplumsal yapı ile uyuşmayan, bireyin sağlığını doğrudan ya da dolaylı olarak olumsuz şekilde etkileyen, bireyin kişiliği, geçmiş gelişim dönemleri ve içinde bulunduğu sosyal çevreden etkilenen davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Jessor ve Jessor, 1977). Başka bir tanımda ise bireylerin iyilik halini tehdit eden ve sorumlu birer yetişkin olma hallerini engelleyen davranışlar olarak tanımlanmıştır (Lindberg, Boggess, Porter ve Williams, 2000). Alkol, sigara ve uyuşturucu madde kullanımı, erken yaşta güvensiz cinsel ilişkiye girme, anti sosyal davranışlar sergileme, okul terki, beslenme bozuklukları, ehliyetsiz araç kullanma, hırsızlık yapma, intihar eğilimi gösterme, çeteler kurma ve çetelere üye olma ve ergen gebeliği gibi davranışlar riskli davranışları oluşturmaktadır (Aras, Günay, Ozan ve Orçin, 2007). Ülkemizde ergenlerin ve genç yetişkinlik dönemine adım atan üniversite öğrencilerinin sergiledikleri riskli davranışların görülme sıklığının ve yoğunluğunun son yıllarda arttığı bilinmektedir. Bu sebeple bu davranışlara neden olan unsurları inceleyen çeşitli çalışmalar yürütülmüştür (Alikışifoğlu ve Ercan, 2009; Delikara, 2000; Ögel, Taner, Eke ve Erol, 2004; Siyez, 2006; Siyez ve Palabıyık, 2009). Riskli davranışların ortaya çıkmasını açıklayan çeşitli görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden birisi de psikolojik temelli yaklaşımlardan Gerilimi Azaltma Teorisi'dir. Bu teorinin temel varsayımı bireylerin yaşadıkları stres ve kaygı durumlarını azaltmak ve bu rahatsız edici duyguları telafi etmek için riskli davranışlara yönlendikleridir. Bireyler ailesel, akademik, arkadaş gruplarıyla ilgili ve toplumsal yaşamla ilgili stresörlerle başa çıkabilmek için riskli davranışlara yönelmektedirler (Greeley ve Oei, 1999).

Bireylerin sahip oldukları bilişsel şemalar, doğumdan itibaren ebeveynlerle olan etkileşimlerle şekillenmeye başlayan ve bireylerin dış dünyayı anlamlandırmasını sağlayan ve kısmen de bilinçdışı düzeyde bulunan zihinsel imgeler olarak tanımlanmaktadır (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Bir başka tanımda ise anıları, duyguları ve bilişleri ve beden duyumlarını içeren, kişinin kendine ve ilişkilerine yönelik yaşam boyu geçerli, yaygın, kapsamlı bilişsel örüntüler olarak tanımlanmaktadır (Young, 1994). Bireylerin erken dönem yaşantılarında karşılanması gereken çeşitli fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçları bulunmaktadır ve bu ihtiyaçların ebeveynler tarafından karşılanması çocukta dış dünyaya ilişkin olumlu şemalar gelişmesine yol açacaktır (Young ve Lindeman, 1992). Güvensiz bağlanma temelinde, çeşitli travmatik yaşantıların ve sağlıksız ana-baba stillerinin yol açacağı uyumsuz şemalar ise ilerleyen yıllarda bireyde çeşitli psikopatolojilere neden olabilmektedir. Erken dönem uyumsuz şemalar kendilerini yaşam boyu tekrar etme eğilimindedir (Shorey, Anderson ve Stuart., 2012) ve kişide negatif duygu durum, anksiyete ve kişiler arası ilişkilerde problem yaratır (Young ve Lindermann, 1992; Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Kişiye en çok zarar verici erken dönem uyumsuz şemalar çocuklukta tekrarlayan terk edilme, ihmal ve tacizlerin sonucunda oluşan şemalardır (Dobson, 2010). Çocuğun ailesi ile olan ilişkilerinin bilişsel temsillerinin,

gelecek yıllarda kuracağı ilişkilerin ve sergileyeceği davranışların öncülleri olduğu ileri sürülmektedir (Soygüt, Çakır ve Karaosmanoğlu, 2008). Olumsuz yaşantılar sonucunda geliştirilen uyumsuz şemaların ergenlik veya yetişkinlik yıllarında çeşitli koşullarda aktive olması durumunda, birey erken dönem hatıralarında yaşadığı olumsuz duygulanımı ilişkilerinde ve sosyal hayatında yeniden yaşayabilmekte ve bunun sonucunda çeşitli psikolojik sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

Uyumsuz şemalara sahip olan ergenler ve yetişkinler bu şemaların yarattıkları olumsuz duygulanımlarla baş edebilmek için çeşitli baş etme mekanizmaları sergilemektedirler (Karaosmanoğlu, Soygüt ve Kabul, 2013). Uyumsuz şemalardan kaçınma, onlara teslim olma ve onları telafi etme üç farklı baş etme mekanizmasıdır. Bireyler şemaya teslim olduklarında ona uyum sağlarlar, ondan kaçınmaya ya da onunla savaşılmaya çalışmazlar. Şemanın gerçek olduğunu kabul ederler ve şemanın duygusal acısını doğrudan hissederler. Bireyler şemadan kaçındıkları zaman yaşamlarını düzenlemeye çalışırlar ve böylece şema asla aktive olmaz. Şemayı tetikleme olasılığı olan düşünceleri ve imgeleri engellerler. Bireyler telafide bulunurlarsa, şema karşıtlığı sanki doğruymuş gibi düşünerek, hissederek, hareket ederek ve bağlantı kurarak şemayla savaşırlar. Şema elde edildiğinde çocukken ki hallerinden mümkün olduğu kadar farklı olmaya gayret ederler (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Telafi mekanizmalarındaki temel amaç, uyumsuz şemaların aktive olmasıyla ortaya çıkan olumsuz duygulanımın kısmen bastırılması veya form değiştirilerek aktarılmasıdır.

Anksiyete ve duygu durum bozuklukları belirtileriyle kendini gösteren olumsuz duygulanımların çeşitli riskli davranışları tetiklediği bildirilmektedir (Brooks vd., 2011; Orçun, 2015; Tilfors, El-Khoury, Stein ve Trost, 2009; Yılmaz, 2015; Zehe, Colde, Read, Wiczorec ve Lengua, 2013). Psikolojik sorunlar yaşayan bireylerin sağlıklı bir şekilde düşünebilme, olayları yorumlayabilme ve davranabilme yetileri azaldığından riskli davranış sergileme olasılıkları artmaktadır. Riskli davranış, psikolojik sorunların yarattığı olumsuz duygu durumuyla baş etmek, onu telafi etmek için sergilendiğinde, bir duygusal boşalım aracı olarak kullanıldığında birey tarafından pekiştirici olarak algılanabilecek ve tekrar ortaya çıkma olasılığı yükselecektir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, uyumsuz şemaları telafi etme mekanizmalarının, bu şemaların tetiklediği düşünülen olumsuz duygulanımlardan dolayı, riskli davranışlara yol açtığı düşünülmektedir.

Bu doğrultuda bu çalışmada, “Üniversite öğrencilerinin gösterdikleri riskli davranışlar cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?”, “Üniversite öğrencilerinin sahip oldukları şema telafileri cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?”, “Üniversite öğrencilerinin sahip oldukları şema telafileri gösterdikleri riskli davranışları yordamakta mıdır?” sorularına yanıt aranmıştır.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'ndeki bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenimine devam eden, 38'i erkek ve 150'si kadın olmak üzere toplam 188 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Öğrencilerin yaş ortalamaları 20.74 olarak bulunmuştur. Çalışma grubunun belirlenmesinde çevrim içi örnekleme yöntemlerinden e-posta örnekleme kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekler bilgisayar ortamında hazırlanarak, çeşitli fakülte bölümlerinin sosyal medya gruplarında, gerekli açıklamalar ve bilgilendirmeler de eklenerek paylaşılmıştır ve isteyen öğrencilerin çalışmaya online olarak katılabileceği belirtilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Katılımcıların kişisel bilgileri araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi formu ile toplanmıştır. Formda katılımcıların cinsiyeti, yaşı ve ebeveynlerin durumu (evli, boşanmış veya ebeveynlerden en az biri vefat etmiş) bölümleri bulunmaktadır.

Riskli Davranışlar Ölçeği: Riskli davranışların ölçülmesinde Gençtanırım (2014) tarafından geliştirilen Riskli Davranışlar Ölçeği- Üniversite Formu kullanılmıştır. Ölçek beşli likert tipindedir (1= Hiçbir zaman, 5= Her zaman) ve 60 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılara, her biri bir riskli davranışı betimleyen ifadeleri ne sıklıkla yaptıkları sorulmaktadır. Ölçek yedi alt boyuta (antisosyal davranışlar, sigara kullanımı, alkol kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları, okul terki ve madde kullanımı) sahiptir. Ölçeğin geliştirildiği araştırmada geçerlik-güvenilirlik çalışmasında alt boyutların cronbach-alfa iç tutarlık katsayıları .64 ile .93 arasında değerler almıştır. Alt boyutların test-tekrar test güvenirlik katsayıları ise .74 ile .98 arasında değişiklik göstermiştir. Mevcut çalışmada ise ölçeğin genel cronbach-alfa iç tutarlık katsayısı .94 bulunurken, alt boyutların iç tutarlık katsayıları .60 ile .92 arasında değerler almıştır.

Young Telif Ölçeği: Şema teliflerinin ölçülmesinde Young (1995) tarafından geliştirilen ve Türkçeye Karaosmanoğlu, Soygüt ve Kabul (2013) tarafından uyarlanan Young Telif Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 48 maddeden oluşmaktadır ve altılı likert (1= Benim için tamamıyla yanlış, 6= Beni mükemmel şekilde tanımlıyor) tipindedir. Ölçek sekiz alt boyuttan (statü düşkünlüğü, asilik, kontrol, aşırı bağımsızlık, manipulatif olma, kendi yönelimlilik, eleştiriye tahammülsüzlük ve mesafelilik) oluşmaktadır. 516 üniversite öğrencisi üzerinde yürütülen uyarlama

çalışmasında tüm ölçek için Cronbach-alpha iç tutarlık katsayısı .88 bulunurken, alt ölçekler için bu sayının .40 ile .80 arasında değerler aldığı görülmüştür. Mevcut çalışmada Young Telafi Ölçeği'nin genel cronbach-alfa iç tutarlık katsayısı .88 bulunurken alt boyutlar .42 ile .84 arasında değerler almıştır.

Veri Analizi

Verilerin analizinde IBM SPSS 21.00 programı kullanılmıştır. Riskli davranışların ve şema telafilerinin cinsiyete göre farklılaşmasının belirlenmesinde gruplara bağımsız T-Testi analizi uygulanmıştır. T-Testinin uygulanabilmesi için grupların en az 30 öğeden oluşması gerektiği belirtilmiştir (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2012). Riskli davranışları yordayan şema telafilerinin belirlenmesinde ise çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Cinsiyete İlişkin T-Testi Bulguları

Young Telafi Envanteri puanlarının cinsiyete göre T-testi bulguları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Young Telafi Envanteri Puanlarının Cinsiyete Göre T-Testi Bulguları

Alt Ölçekler	Cinsiyet	n	Ort.	S	t	p
Statü düşkünlüğü	Erkek	38	3.38	1.13	2.77	.008**
	Kadın	150	2.83	.91		
Asilik	Erkek	38	3.33	.99	2.87	.005**
	Kadın	150	2.84	.94		
Kontrol	Erkek	38	3.74	.87	2.46	.015*
	Kadın	150	3.38	.77		
Aşırı bağımsızlık	Erkek	38	4.48	.86	1.33	.186
	Kadın	150	4.26	.95		
Manipulatif olma	Erkek	38	3.37	.78	3.27	.001**
	Kadın	150	2.83	.93		
Kendine yönelimlilik (Egocentrism)	Erkek	38	3.84	1.06	3.41	.001**
	Kadın	150	3.27	.89		
Eleştiriye tahammülsüzlük	Erkek	38	2.77	.82	1.53	.127
	Kadın	150	2.54	.82		
Mesafelilik	Erkek	38	3.86	.87	.93	.351
	Kadın	150	3.70	.97		

* $p < .05$, ** $p < .01$

Statü düşkünlüğü ($Ort_{erkek}=3.38$, $Ort_{kadın}=2.83$, $p<.01$), asilik ($Ort_{erkek}=3.33$, $Ort_{kadın}=2.84$, $p<.01$), kontrol ($Ort_{erkek}=3.74$, $Ort_{kadın}=3.38$, $p<.05$), manipulatif olma ($Ort_{erkek}=3.37$, $Ort_{kadın}=2.83$, $p<.01$) ve kendine yönelimlilik ($Ort_{erkek}=3.84$, $Ort_{kadın}=3.27$, $p<.01$) şema telafi boyutları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Riskli Davranışlar Ölçeği puanlarının cinsiyete göre T-testi bulguları Tablo 2’de sunulmuştur. Antisosyal davranışlar ($Ort_{erkek}=2.16$, $Ort_{kadın}=1.59$, $p<.01$), alkol kullanımı ($Ort_{erkek}=1.95$, $Ort_{kadın}=1.38$, $p<.01$), sigara kullanımı ($Ort_{erkek}=2.84$, $Ort_{kadın}=1.72$, $p<.01$), okul terki ($Ort_{erkek}=2.20$, $Ort_{kadın}=1.80$, $p<.01$) ve madde kullanımı ($Ort_{erkek}=1.56$, $Ort_{kadın}=1.14$, $p<.01$) riskli davranış boyutları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 2

Riskli Davranışlar Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre T-Testi Bulguları

Alt Ölçekler	Cinsiyet	n	Ort.	S	t	p
Antisosyal davranışlar	Erkek	38	2.16	.65	5.05	.000**
	Kadın	150	1.59	.42		
Alkol kullanımı	Erkek	38	1.95	.98	3.41	.001**
	Kadın	150	1.38	.70		
Sigara kullanımı	Erkek	38	2.84	1.29	5.01	.000**
	Kadın	150	1.72	.92		
İntihar eğilimi	Erkek	38	2.25	.88	1.79	.075
	Kadın	150	2.01	.73		
Beslenme alışkanlıkları	Erkek	38	2.78	.80	.57	.576
	Kadın	150	2.70	.79		
Okul terki	Erkek	38	2.20	.87	2.85	.005**
	Kadın	150	1.80	.74		
Madde kullanımı	Erkek	38	1.56	.91	2.77	.008**
	Kadın	150	1.14	.38		

* $p<.05$, ** $p<.01$

Korelasyon Analizi Bulguları

Araştırmadaki değişkenler arasındaki korelasyonlar Tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3

Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Statü düşkünlüğü	1	.36**	.43**	.15*	.46**	.41**	.47**	.08	.39**	.16*	.15*	.11	.10	.16*	.20**	.26**
Asilik		1	.17*	.44**	.43**	.38**	.25**	.23**	.45**	.33**	.33**	.27**	.18*	.24**	.39**	.47**
Kontrol			1	.08	.48**	.25**	.31**	.29**	.12	-.03	-.09	-.01	-.13	.04	.03	-.04
Aşırı bağımsızlık				1	.24**	.31**	.09	.26**	.10	.17*	.10	-.09	.02	.03	.12	.10
Manipülasyon					1	.43**	.33**	.33**	.49**	.05	.14	.07	.13	.29**	.21**	.28**
Kendine yönelimlilik						1	.18*	.14	.44**	.23**	.26**	-.02	.04	.15*	.26**	.28**
Eleştiriye tahammülsüzlük							1	.13	.40**	.16*	.11	.18*	.28**	.20**	.22**	.32**
Mesafelilik								1	.11	.05	.14	.16*	-.13	.18*	.10	.13
Antisosyal davranışlar									1	.34**	.44**	.27**	.30**	.42**	.46**	.66**
Alkol kullanımı										1	.58**	.26**	.12	.16*	.64**	.69**
Sigara kullanımı											1	.31**	.21**	.34**	.51**	.79**
İntihar eğilimi												1	.34**	.32**	.14	.59**
Beslenme alışkanlıkları													1	.26**	.11	.52**
Okul terki														1	.23**	.60**
Madde kullanımı															1	.65**
Toplam risk puanı																1

* $p < .05$, ** $p < .01$

Toplam Risk Puanının Şema Telifleri Tarafından Yordanmasına İlişkin Doğrusal Regresyon Analizi Bulguları

Toplam risk puanının cinsiyet gruplarına göre şema telifleri tarafından yordanmasına ilişkin doğrusal çoklu regresyon bulguları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4

Toplam Risk Puanının Şema Telifleri Tarafından Yordanmasına İlişkin Doğrusal Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

	Toplam Risk Puanı	B	SH	β	t	p
Erkek	Sabit	.792	.360		2.186	.036*
	1-Eleştiriye tahammülsüzlük	.272	.104	.373	2.610	.013*
	2-Asilik	.212	.086	.354	2.475	.018*
	n=38, R= .575, R ² =.331, F=8.654, p<.01					
	Toplam Risk Puanı	B	SH	β	t	p
Kadın	Sabit	1.469	.152		9.690	.000**
	1-Eleştiriye tahammülsüzlük	.123	.037	.248	3.315	.001**
	2-Asilik	.185	.032	.419	5.819	.000**
	4-Kontrol	-.160	.039	-.300	-4.067	.000**
	n=150, R= .537, R ² =.288, F=19.772, p<.01					
	Toplam Risk Puanı	B	SH	β	t	p
Toplam	Sabit	1.320	.193		6.824	.000**
	1-Asilik	.227	.037	.443	6.179	.000**
	2- Eleştiriye tahammülsüzlük	.153	.039	.259	3.971	.000**
	3- Kontrol	-.135	.040	-.219	-3.360	.001**
	4- Kendine yönelimlilik (Egocentrism)	.090	.035	.174	2.561	.011*
	n=188, R= .576, R ² =.331, F=18.034, p<.01					

Erkek üniversite öğrencilerinde eleştiriye tahammülsüzlük ve asilik şema telifleri toplam risk varyansının %33’ünü açıklamaktadır. Eleştiriye tahammülsüzlük ve asilik şema teliflerinin artması riskli davranışları arttırmaktadır.

Kadın üniversite öğrencilerinde eleştiriye tahammülsüzlük ve asilik şema teliflerine ek olarak kontrol şema telifi ile birlikte bu üç şema telifi toplam risk varyansının %29’unu açıklamaktadır. Eleştiriye tahammülsüzlük ve asilik şema teliflerinin artması riskli davranışları arttırırken, kontrol şema telifisinin artması riskli davranışları azaltmaktadır.

Toplam grupta ise asilik, eleştiriye tahammülsüzlük ve kontrol şema telafilerine ek olarak kendine yönelimlilik şema telafisi ile birlikte bu dört şema telafisi toplam risk varyansının %31'ini açıklamaktadır. Asilik, eleştiriye tahammülsüzlük ve kendine yönelimlilik şema telafilerinin artması riskli davranışları arttırırken, kontrol şema telafisinin artması riskli davranışları azaltmaktadır.

Tartışma

Şema telafi tarzları ve telafi ettikleri uyumsuz şemalar incelendiğinde, statü düşüklüğü şema telafisi, kusurluluk/utanç ve başarısızlık uyumsuz şemalarının telafisinde; asilik şema telafisi, terk edilme/istikrarsızlık, güvensizlik/suiistimal edilme uyumsuz şemalarının telafisinde; kontrol şema telafisi, yetersiz özdenetim/özdisiplin uyumsuz şemasının telafisinde; manipölasyon şema telafisi, güvensizlik/suiistimal edilme ve duygusal yoksunluk uyumsuz şemalarının telafisinde; kendine yönelimlilik şema telafisi ise duygusal yoksunluk ve bağımlılık/yetersizlik uyumsuz şemalarının telafisinde sergilenmektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Yapılan T-Testi analiz sonuçlarına göre belirtilen şema telafilerinde cinsiyete göre anlamlı farklılık oluşmuş olup erkek öğrencilerin puanları daha yüksek bulunmuştur. Erkek öğrencilerin daha fazla uyumsuz şemalara sahip olduklarını bildiren çalışmalar mevcuttur (Akhun, 2012; Çolakoğlu, 2012; Özbaş, Sayın ve Coşar, 2012; Saygılı, 2014). Erkek öğrenciler daha fazla uyumsuz şemalara sahiptirler ancak toplumsal cinsiyet rollerini temel alan yetiştirilme tarzı düşünüldüğünde şemaların yarattığı olumsuz duygu ve düşüncelerle daha çok mücadele ederler ve bu onları daha fazla telafi sergilemeye yönlendirmektedir. Değersiz hissedersen mükemmel olmaya çalışırlar, boyun eğiciyseler otoriteye karşı olurlar, suiistimal edilmişlerse, başkalarını suiistimal ederler (Vatandaş, 2007). İlgili alan yazına bakıldığında (Güven ve Güçray, 2009; Letcher, 2005; Palapattu, Kingery ve Ginsburg, 2006) kadın öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla psikolojik belirtiler gösterdiği görülmektedir. Kadın öğrenciler erkek öğrencilerle karşılaştırıldıklarında sahip oldukları uyumsuz şemalara daha fazla teslim olma, onları daha fazla içselleştirme ve bunun sonucunda daha fazla psikopatoloji gösterme eğilimindedirler. Dökmen'e (2010) erkekler kadınlara oranla duygularını daha fazla bastırmaktadırlar ve daha az ifade etmektedirler. Kadınlar kendini açma davranışını daha rahat sergilerler, sorunlarıyla ve sıkıntılarıyla daha fazla yüzleşirler ve onları paylaşarak çözüm arayışına girerler. Duygu ve düşüncelerini erkeklere oranla daha fazla paylaşma eğilimi gösterirler (Avşaroğlu ve Üre, 2000; Başer, 2006; Kaşık, 2009; Kozaklı, 2006). Bu bağlamda erkek öğrenciler uyumsuz şemalarından kaynaklanan

olumsuz duygulanımlarını kadınlara oranla daha çok bastırdıklarından ve onları daha az çözmeye çalıştıklarından dolayı daha fazla şema telafisi sergilemektedirler.

Riskli davranışlar incelendiğinde, antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, okul terki ve madde kullanımı boyutlarında cinsiyete göre anlamlı farklılık görülmektedir. Belirtilen tüm riskli davranış türlerinde erkek öğrencilerin puanları daha yüksek bulunmuştur. Erkekler kadınlardan daha fazla riskli davranış sergilemektedir ve çeşitli çalışmalar bunu göstermektedir (Akın ve Berkem, 2012; Karahan, Sardoğan, Gençoğlu ve Yılan, 2010; Siyez, 2008; Telef, 2014). Madde kullanımının ve şiddet davranışlarının erkek öğrencilerde daha çok görülmesinde, belirtilen davranışların erkek akran grupları tarafından desteklenmesi, akran gruplarına dahil olabilmek normları olarak algılanması, toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal yapının desteklemesi gibi etmenlerin rol oynadığı düşünülmektedir. Türkiye'deki toplumsal yapı erkeğin riskli davranışlarına daha fazla tolerans gösterirken kadınların riskli davranışlarına kullanımına daha az tolerans göstermektedir (Altındağ, Yanık, Yengil ve Karazeybek, 2005).

Hem erkek hem de kadın öğrencilerde eleştiriye tahammülsüzlük ve asilik şema telafileri, toplam risk puanını olumlu yönde yordamaktadır. Terk edilme/istikrarsızlık, güvensizlik/suistimal edilme asiliğın, kusurluluk/utanç ise eleştiriye tahammülsüzlüğün telafı ettiği şemalardır. Daha önce yürütölen çalışmalarda erken dönem uyumsuz şemalarla madde ve alkol kullanımı arasında güçlü korelasyonlar bulunmuştur (Anlı, Can ve Evren, 2017; Shorey, Anderson ve Stuart, 2012). Yapılan başka bir çalışmada, antisosyal kişilik bozukluğu almış bireylerin sağlıklı bireylere kıyasla başarısızlık, duygusal yoksunluk, karamsarlık, duyguları bastırma, iç içelik, güvensizlik/suistimal edilme, terk edilme, ayrıcalıklık, yetersiz özdenetim, cezalandırılma/kusurluluk ve boyun eğicilik şema boyutları bakımından daha yüksek puanlar aldıkları bulunmuştur (Çakır, 2007). Oral ve Şahin (2008) tarafından yürütölen çalışmada yeme tutum bozukluğunun işlevsel olmayan şemalarla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Kadın öğrencilerde ek olarak kontrol şema telafisi toplam risk puanını olumsuz yönde yordamaktadır. Kontrol şema telafisi, yetersiz özdenetim/özdisiplin şemasını telafı etmektedir ve zedelenmiş sınırlar şema alanını oluşturmaktadır. Ülkemizde kız çocuklarının yetiştirilme sürecinde uygulanan kontrol ve denetleme erkek çocuklarına oranla daha fazladır ve kız çocuklarının özerkliklerini kazanmaları erkek çocuklar kadar desteklenmemektedir. Bu nedenle güçlenen yetersiz özdenetim/özdisiplin şemasının, kız çocukları ailelerinden ayrıldıktan sonra (üniversite öğrenimi için vb.) onların hayat oryantasyonunu bozarak riskli davranış gösterme eğilimlerini arttırdığı düşünülmektedir. Bu kapsamda kendini ve çevreyi kontrol edici şema telafisi sergilemenin alışlagelmiş katı hayat oryantasyonunu tekrar sağlayabilecek olmasının kadınlarda riskli davranış eğilimini azalttığı söylenebilir. Toplam çalışma grubunda ise ek olarak kendine yönelimlilik

şema telafisi toplam risk puanını olumlu yönde yordamaktadır. Kendine yönelimlilik narsistik eğilimle ilgili bir şema telafisidir ve duygusal yoksunluk ve bağımlılık/yetersizlik şemalarının telafisinde sergilenmektedir. Benzer doğrultuda Anlı, Can ve Evren (2017) çalışmalarında alkol bağımlılığı olan erkek bireylerde patolojik narsisizm ile uyumsuz şemalar arasında pozitif açıdan anlamlı bir ilişki olduğunu göstermişlerdir.

Bu araştırmanın önemli bir yanının, genel olarak erkek öğrencilerin daha fazla riskli davranış sergilemesine, kadın öğrencilerin ise daha fazla psikolojik belirtiye sahip olmasına belli ölçüden bir açıklama getirebilmesi olduğu düşünülmektedir. Erkek bireyler sahip oldukları uyumsuz şemaları daha çok telafi etmektedirler ve bu da onların daha fazla riskli davranış sergilemelerine neden olmaktadır.

Araştırmanın önemli sınırlılıklarından birisi kadın ve erkek çalışma grubunun dağılımı olarak görülmektedir. Çalışmada e-posta örnekleme yöntemi kullanıldığı için kadın erkek sayısında denge sağlanamamıştır. Diğer bir sınırlılık ise verilerin belirli bir üniversitenin eğitim fakültesindeki öğrencilerden toplanmış olmasıdır. Bu iki sınırlılık çalışma bulgularının genellenebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Yapılacak benzer çalışmalarda daha çeşitli üniversitelerden ve fakültelerden, cinsiyet dengesi sağlanarak veri toplanmasının daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Akın, E. ve Berkem, M. (2012). İntihar girişiminde bulunan ergenlerde psikiyatrik tanılar, demografik ve klinik özelliklerin değerlendirilmesi. *Fırat Tıp Dergisi*, 17(4), 228-232.
- Alıkaşifoğlu, M., Ercan, O. (2009), Ergenlerde riskli davranışlar, *Türk Pediatri Arşivi*, 44, 1-6.
- Altındağ, A., Yanık, M., Yengil, E. ve Karazeybek, A. H. (2005). Şanlıurfa'da üniversite öğrencilerinde madde kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 6(2), 60-64.
- Anlı, İ., Can, Y. ve Evren, C. (2017). Erkek alkol kullanım bozukluğu hastalarında patolojik narsisizmin erken dönem uyumsuz şemaların gelişimi üzerindeki etkisi. *Psikiyatriye Güncel Yaklaşımlar*, 9(1), 63-74.
- Aras, Ş., Günay, T., Özcan, S. ve Orçın, E. (2007). İzmir ilinde lise öğrencilerinin riskli davranışları. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 8(2), 188-196.

- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2012). *Sosyal bilimler için istatistik* (11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çakır, Z. (2007). *Antisosyal kişilik bozukluğunda erken dönem uyumsuz şemalar, algılanan ebeveynlik stilleri ve şema sürdürücü başa çıkma davranışları arasındaki ilişkiler: Şema terapi modeli çerçevesinde bir inceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çolakoğlu, E. T. (2012). *Genç yetişkinlerde kendilik algısı, erken dönem uyumsuz şemalar, algılanan ebeveynlik stilleri ve kişilerarası ilişkiler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Delikara, İ. E. (2000). *Ergenlerin akran ilişkileri ile suç kabul edilen davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dobson, K. S. (2010). *Handbook of cognitive-behavioral therapies*. New York: Guilford Press
- Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Jessor, R. ve Jessor, S. L. (1977). *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press.
- Gençtanırım, D. (2014). Riskli davranışlar ölçeği üniversite formu: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(1), 24-24.
- Greeley, J. ve Oei, T. (1999). Alcohol and tension reduction. *Psychological Theories of Drinking and Alcoholism*, 2, 14-53.
- Güven, İ. G. S. ve Güçray, S. S. (2009). Ergenlerin psikolojik belirtileri ve genel sağlık örüntüleri. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 30, 119-136.
- Karahan, T. F., Sardoğan, M. E., Gençoğlu, C. ve Yılan, G. (2010). Lise öğrencilerinde trafik, madde kullanımı ve toplumsal konumla ilgili risk alma davranışı. *Eğitim ve Bilim*, 32(142), 72-79.
- Karaosmanoğlu, H. A., Soygüt, G. ve Kabul, A. (2013). Psychometric properties of the Turkish Young Compensation Inventory. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 20(2), 171-179.
- Letcher, P. (2005). Anxiety afflicts adolescent girls more than boys. *The University of Melbourne UniNews*, 14(21),14- 28.

- Lindberg, L. D., Boggess, S., Porter, L. ve Williams, S. (2000). *Teen risk-raking: A statistical report*. Washington, DC: Urban Institute.
- Oral, N. ve Sahin, N. H. (2008). Yeme tutum bozukluğunun kisilerarasi şemalar, baglanma, kisilerarasi iliski tarzları ve öfke ile iliskisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(62), 37-52.
- Ögel, K., Taner, S., Eke, C. Y. ve Erol, B. (2004). Madde bağımlılığını önlemede öğretmen ve ebeveyn eğitimlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5(4), 213-221.
- Özbaş, A. A., Sayın, A. ve Coşar, B. (2012). Üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerde sınav öncesi anksiyete düzeyi ile erken dönem uyumsuz şema ilişkilerinin incelenmesi. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1, 81-89.
- Palapattu, A. G., Kingery, J. N. ve Ginsburg, G. S. (2006). Gender role orientation and anxiety symptoms among african american adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34(3), 441- 449.
- Saygılı, G. (2014). *Erken döneme ilişkin gelişimsel etmenler ile psikolojik iyilik hali arasındaki ilişkide erken dönem uyumsuz şemaların aracı rolünün incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Shorey, R. C., Anderson, S. E. ve Stuart, G. L. (2012). Gender differences in early maladaptive schemas in a treatment-seeking sample of alcohol-dependent adults. *Substance Use & Misuse*, 47(1), 108-116.
- Siyez, M. D. (2006). *15-17 yaş arası ergenlerde görülen problem davranışların koruyucu ve risk faktörleri açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü İzmir.
- Siyez, D. M. (2008). Adolescent self-esteem, problem behaviors, and perceived social support in Turkey. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 36(7), 973-984.
- Siyez, M. D. ve Palabıyık, A. (2009). Günebakan madde bağımlılığını önleme eğitim programının lise öğrencilerinin madde kullanım sıklığı, uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyleri ve yanlış inanışları ile madde reddetme becerileri üzerindeki etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 56-67.
- Soygüt, G., Çakır, Z., ve Karaosmanoğlu, A. (2008). Ebeveynlik biçimlerinin değerlendirilmesi: Young Ebeveynlik Ölçeğinin psikometrik özelliklerine ilişkin bir değerlendirme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 17-30.

- Telef, B. B. (2014). Ergenlerde olumlu ve olumsuz duygular ile riskli davranışlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2), 573-590.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, (35), 29-56.
- Young, J. E. (1990). *Cognitive therapy for personality disorders: A schema-focused approach*. Sarasota, FL: Professional Resource Exchange.
- Young, J. E. (1995). *The Young Compensation Inventory*. New York, NY: Cognitive Therapy Centre of New York.
- Young, J. E., Klosko, J. S. ve Weishaar, M. E. (2003). *Schema therapy: A practitioner's guide*. New York: Guilford Press.
- Young, J. E. ve Lindemann, M. D. (1992). An integrative schema-focused model for personality disorders. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 6(1), 11-23.
- Zehe, J. M., Colder, C. R., Read, J. P., Wiczorek, W. F. ve Lengua, L. J. (2013). Social and generalized anxiety symptoms and alcohol and cigarette use in early adolescence: The moderating role of perceived peer norms. *Addictive behaviors*, 38(4), 1931-1939.